

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ
OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

IMAGO B.V. DEFECTUE
TABORIUM 5. SEPTEMBERI

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ
OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

VEDUTY

HISTORICKÁ ZOBRAZENÍ MĚST ČESKÝCH ZEMÍ OD NEJSTARŠÍCH DOB DO POLOVINY 19. STOLETÍ

Jaroslav Klenovský

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz
www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401
jako svou 9305. publikaci

Odpovědná redaktorka Eva Škrabalová
Lektor PhDr. Karel Müller, emeritní ředitel
Zemského archivu Opava
Grafická úprava a sazba Martin Dubský
Obálka Martin Dubský s použitím výřezu veduty Českých
Budějovic autora Josefa Hafnera z pol.19.století
Strany 2–3 výřez veduty Tábora z pol.18.století
Jazyková korektura Pavlína Zelníčková
Počet stran 208
První vydání, Praha 2024
Vytiskla tiskárna D.R.J. TISKÁRNA RESL, s.r.o., Náchod

© Grada Publishing, a.s., 2024
Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2024

ISBN 978-80-271-7356-3 (pdf)
ISBN 978-80-271-3811-1 (print)

Předmluva – poznámky k metodice zpracování	6
Stručný vývoj historického zobrazení měst v českých zemích	7
Album 365 vybraných historických zobrazení měst (řazeno abecedně podle názvů měst)	12
B	12
Č	31
D	37
F	41
G/H	44
CH	52
I/J	58
K	68
L	84
M	98
N	109
O	115
P	125
R	151
S	160
Š	168
T	172
U	183
V	189
Z	197
Ž	202
Zkratky použité v textu	205
Slovníček odborných výrazů	205
Heslář kreslířů, malířů, rytců a vydavatelů	206
Seznam literatury k tématu	207
Užitečné webové adresy	208

Předmluva – poznámky k metodice zpracování

Jelikož nelze zcela striktně definovat, co ještě lze označit za historický pohled či plán města nebo městečka, řada vedut byla obsažena v mnoha vydáních, která se lišila jen velmi málo, a navíc se vždy znovu objevují nová, dosud neznámá zobrazení, tak není v lidských silách zpracovat úplný a definitivní výčet všech těchto zobrazení třeba pro území českých zemí. Záměrem této publikace tedy není představit jejich úplný soupis, nýbrž ambicí autora a vydavatele je předvést reprezentativní spektrum toho nejzajímavějšího z dané problematiky, aby byl přitom postižen celý časový úsek od konce 15. století do poloviny 19. století a pro města na území celé České republiky představeny všechny významné soubory a jednotlivosti provedené v rozličných výtvarných technikách, různých autorů a stylů. S přihlédnutím k tomu, že – oproti řadě střeoevropských zemí – takové dílo týkající se našich zemí dosud nevzniklo. Smyslem knihy rovněž není analýza a interpretace předvedených vedut, ale jejich prosté představení publiku. Takže z odhadovaných tří tisíc zobrazení se čtenáři prezentuje 365 ukázek tak, aby byl pokryt celý jev historických pohledů na naše sídla.

Z dobře pochopitelných důvodů neměl autor publikace možnost fyzicky shlédnout všechny předvedené veduty, ale pouze jejich zlomek, proto musel techniku

výtvarného provedení, rozměry děl a případně další údaje převzít z daných popisů. I přesto se podařilo řadu údajů doplnit či uvést na pravou míru.

Struktura popisků užitých v albu vybraných zobrazení: město – datace – popis [název díla] – autor předlohy a technického zpracování – výtvarná technika – rozměr/velikost díla [šířka × výška, všechny míry uvedeny v centimetrech] – počet znaků legendy – uložení, fond – poznámka.

Předmětem díla není přesný popis heraldických znaků.

Jako „volné dílo“ se podle zákona č.21/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů [autorský zákon], ve znění pozdějších předpisů, označuje artefakt, u něhož uplynulo 70 let od smrti autora, v našem případě výtvarníka či ilustrátora. Přitom u děl s účastí více autorů dochází k uvolnění 70 let od smrti poslední osoby s podílem na vzniku daného díla (např. u knihy to může být též autor předmluvy nebo doslovu).

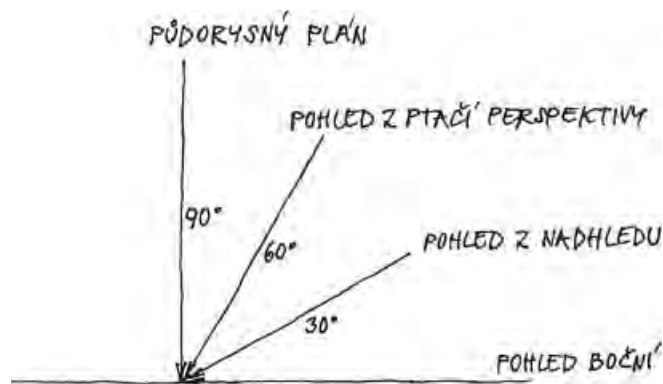
Některé pravopisné zvláštnosti užitě v textu jsou ponechány na výslovné přání autora.

Stručný vývoj historického zobrazení měst v českých zemích

Zobrazením okolní skutečnosti – krajiny, sídel, budov – se lidstvo zabývá odedávna.

Slovem **veduta** [italsky „pohled“ z latinského *videre* = vidět, německy *Stadtansicht*, anglicky *city view*] se označuje věrné výtvarné zachycení města nebo jeho části (a to z vnější strany). Dříve se pro tato díla u nás užívaly též synonymické pojmy *panorama* [z řeckého „*pan*“ a „*/h/orama*“ čili široký rozhled] nebo *kontrafaktor* [v podstatě protipohled či nápodoba].¹ A konečně existuje slovo *prospekt*, z latinského *prospectus* = dívat se vpřed. Zatímco název *kontrafaktor* se již dlouho nepoužívá, pojem *panorama*/*panoramatický* se dnes ujal pro označení tak širokého záběru, který nelze jedním pohledem očí pojmout, nýbrž se musí potočit hlavou. Obdobně výraz *prospekt* je dnes používán úžeji pro zachycení vnitřní podoby města, ve smyslu perspektivního zobrazení městských interiérů, především celku náměstí. Ovšem neméně sdělným a důležitým zachycením vzhledu města je též jeho půdorysný plán. V posledních letech se také užívají pro ikonografii měst, pro zobrazování jejich podoby zpravidla v sérii pohledů, módní, ale vlastně staronové, výrazy „*inscenování*“ a „*scénografie*“.

Veduta je tedy pohled na město, jeho část nebo výsek krajiny se stavbami zachycený výtvarnými prostředky. Při tvorbě veduty záleží na správných proporčních vztazích jednotlivých prvků a na uměření celku, svou roli hraje též světlo a stín. Pocit prostorové hloubky může obrazu dodat figurální stafáž v popředí, doplněk pak představují textová legenda, erby a znaky, páska s titulním nápisem, ornamentální doplňky.

¹ Slovo „*kontrafaktor*“ má složitý a nejednoznačný výklad: ve starších německých pramenech sloužilo k označení ilustrace realistického pojetí, vzniklo z latinského *contrafacere* = napodobit, vyskytovalo se tehdy ovšem též ve tvarech *kontrafekt*–*Contrafactor*–*Contrafee*–*Controfee*–*Ab/contrafactor*–*Ab/contrafeitung*–*Kontrafeihung*. V moderní angličtině má slovo *contrafactor* význam napodobitel–opisovač–padělatel, v němčině slovo *das Konterfei* pak obraz–podobizna. Dnešní výraz *kontrafaktuální* zase znamená porovnání návrhu s realitou.

V praxi se po staletí užívaly formy výtvarného zachycení sídel z různých výškových úhlů s postupným přechodem: od nejpřirozenějšího bočního pohledu přes pohled z nadhledu, (kdy stanoviště kreslíře nebo jeho zvolený záběr svírají výškově úhel kolem 30 stupňů od vodorovné základny), a pohled z ptačí perspektivy (úhel kolem 60 stupňů proti základně) až ke kolmému půdorysnému plánu (úhel 90 stupňů k základně). Formálně můžeme ještě **druhy záběrů** členit na pohled dálkový (s podstatným začleněním sídla do krajinného kontextu), pohled panoramatický (široce pojatý víc než obvyklých horizontálních zhruba 90 stupňů viděných očima), axonometrický pohledový plán, (kdy jsou všechny budovy z půdorysu zakresleny se stejně šikmým sklonem a tedy se nesbíhají perspektivně v úběžníku) a kavalírskou či vojenskou perspektivu (kdy jsou pohledy na budovy – jejich výšky – sklopeny v půdorysném plánu o celých 90 stupňů). K zachycení nadhledu, a vlastně též půdorysného plánu, byla nezbytně nutná výtvarně–prostorová představitivost a základní znalost lineární perspektivy ze strany kreslíře (perspektiva je znázornění trojrozměrného prostoru z jednoho či více bodů na rovinné ploše s cílem získat co nejvěrnější obraz skutečnosti). Je proto nutno smeknout před mnoha kreslíři v minulosti, že měli při tehdejších omezených technických možnostech takovou prostorovou představitivost, že dokázali zachytit rozvrh města z výšky s vysokou přesností a se všemi detaily.

Užívanými základními **výtvarnými technikami** při zhotovování zobrazení měst byly kresba, malba, grafika a výjimečně též plastika. Pohledy přitom mohly mít rozličnou formu provedení jako volné listy, ilustrace knih, doplňky map území (tzv. *parergy*), doplňky votivních a oltářních náboženských obrazů, nástěnné malby, záhlaví úředních listin (především cechovních listů), výjevy na keramice, porcelánu a skle, na střeleckých terčích, medailích, ale dokonce i na divadelních oponách, jako výšivky, dřevěné intarzie či na kamenných reliéfech.

Podnětem ke vzniku vedut mohly být osobní zájem autora–výtvarníka, obchodní objednávka, zachycení významné události, úřední dokumentace (např. popis výbavy opevnění města), doplněk odborného pojednání, ilustrování knih a dokladů (zmiňovaných cechovních listů), doprovod na mapách.

Veduty představují především topografický záznam, ale s přesahem výtvarného díla. Dokládají historickou podobu měst a jsou skvělým nepřímým nedocenitelným pramenem/zdrojem informací pro poznání výstavby, vybavení

a podoby našich sídel a jejich proměn v průběhu staletí. Pohled obvykle zachycuje a zvýrazňuje hlavní městské dominanty – hrady, zámky, kostely, kláštery a radnice, a naopak nedůležité části sídla potlačuje. Zobrazení jsou tak chápána jako plnohodnotné obrazové/ikonografické prameny pro poznání dřívější podoby-vzhledu města a jeho prvků v minulosti. Je ovšem nutno mít vždy kritický přístup vůči motivům idealizujícím, schematizujícím a fantazijním. Míru reálnosti daného zobrazení přitom limitují dispozice autora, okolnosti vzniku díla a použitá technika. Obvyklým přístupem vedutistů totiž bylo mírné zkreslení reality, spočívající v lehkém posunu či natočení některých budov, aby se divákovi poskytla nikoli zcela „reálná“, ale spíše názorná představa města. Veduty tak zpravidla nebývají proporčně zcela objektivním – přesným – zobrazením města, ale jeho cíleně koncipovaným portrétem.

Zobrazení měst jsou prostředkem poznání a poskytují estetický požitek, jejich hodnota je historická, památková, umělecká a obecně vypovídací. Do rozšíření fotografie představuje veduta jediný obrazový pramen vypovídající o urbanistickém vývoji města a proměnách jeho architektonické podoby.

Nejstarší veduta celku sídla se u nás objevuje na konci 15. století, je to Praha v pohledu od Vyšehradu v kronice Hartmanna Schedela zvané *Liber chronicarum*, vydané v Norimberku 1493. Pro Moravu představuje nejstarší zobrazení pohled na Znojmo z let 1523–1525 od Wolfganga Fröhliche. Odtud pak vede dlouhá řada zobrazení různých autorů a rozličného způsobu provedení, která pokrývá téměř všechna větší sídla v našich zemích.² Původní zobrazení se často stávala předmětem dalších vydání tisků, kopií a variant užití (tzv. derivátů), přičemž pak bývají jen částečně odlišné a bývá problém je správně identifikovat. Zvláště v 17. až 19. století bylo běžnou praxí kopírovat, přebírat a využívat starší vzory. Vývoj pojetí historického výtvarného zobrazení našich měst má smysl sledovat do poloviny 19. století, neboť v tomto období nastal zřetelný úpadek v kvalitě tohoto oboru, přičemž zároveň dokumentačně-výtvarnou funkci zachycení (nejen) městských scénérií převzala fotografie.

V uplynulých více než sto letech vyšla u nás řada knih a studií pojednávajících o problematice městských vedut (viz kapitola bibliografie na konci knihy), věnovaly se hlavně jednotlivým tvůrcům či jednotlivým městům, ale kupodivu přehledné dílo, které by ukázalo v reprezentativním výběru celou šíři problematiky historických zobrazení našich měst a městeček v průběhu staletí, od různých autorů a v rozličném provedení, zde dosud nebylo

zpracováno.³ Tato kniha se proto snaží uvedený nedostatek napravit, přičemž její ambicí není podat soupis veškerých existujících historických pohledů měst, ale ukázat spektrum nejlepších výtvarných ukázek vedut – dosud převážně skrytých – široké veřejnosti.

Vývoj ikonografie našich měst je především spojen s poctivou prací řady individualit – kreslířů, rytců a vydavatelů. Z let 1536–1537 pochází soubor akvarelů německého malíře **Mathiase Gerunga**, jenž tvořil doprovod německého falckraběte Ottheinricha na cestě do Krakova a Berlína – zachytil tak u nás města Beroun, Bor u Tachova, Jaroměř, Náchod, Nový Bydžov, Nymburk, Plzeň, Praha, Rokycany a Stříbro.

Nutno připomenout, že naprosto zásadním fenoménem se v té době stal **vynález knihtisku** (Johann Gutenberg 1447–1448), který za pomoci reprodukcí technik založených na otiskování grafických desek na papír umožnil masové rozšíření publikací všeho druhu mezi školené obyvatele Evropy. Vycházely tak knihy s ilustracemi provedenými zprvu dřevořezy, od pol. 16. století mědiryty. Velkou popularitu získaly – v duchu postupného objevování světa – soubory vedut měst, jejichž svazky vycházely postupně a poté často ve více vydáních, která se mohla doplňováním lišit. Časté bylo též přebírání starších předloh a jejich nové vyrytí jiným rytcem, třeba v pozmeněném vzhledu (deriváty) – se stafáží postav, legendou, se znaky a erby, s doplněním armád obléhajících a dobývajících město.

Další taková veduta města z našich zemí se objevila v knize Sebastiana Münstera *Cosmographia oder Beschreibung aller Länder*, jež doznala v Basileji 46 vydání v letech 1544–1628 s 900 textovými ilustracemi a 40 vedutami: byl to pohled na Cheb od monogramisty I.K. z let 1548–1550 z vydání v r. 1550; ve vydání 1574 poté přibyla veduta Prahy od Michaela Peterleho.

Nedlouho nato sepsal a vydal Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle knihu *Zrcadlo slavného markrabství Moravského*, Olomouc 1593, se dřevořezy pohledů měst Brna, Jihlavy, Kroměříže, Olomouce, Opavy, Uherského Hradiště a Znojma a rovněž s miniaturami dalších osmi měst (Hranice, Lipník, Litovel, Moravská Třebová, Prostějov, Přerov, Štamberk a Vyškov), jejichž autorem byl **Jan Willenberg** (1571–1613). Od tohoto skvělého výtvarníka pak pochází náčrtník s perokresbami 21 měst v Čechách z let 1601–1602 (Bechyně, Beroun, Čáslav, České Budějovice, Hluboká n. V., Horažďovice, Hradec Králové, Chrudim, Kadaň, Klatovy, Kouřim, Kutná Hora, Litoměřice, Louny, Mladá Boleslav, Most, Pardubice, Plzeň, Praha, Prachatice,

2 Ale existují velké rozdíly: zatímco některá města (např. Fulnek, Cheb, Karlovy Vary) se mohou pochlubit bohatým portfoliem historických pohledů, najdeme též taková, která nemají až do poloviny 19. století žádnou vedutu (např. Břeclav, Dobříš, Semily, Vsetín).

3 Relativně kvalitní ukázkou obdobného přístupu může být již před půlstoletím vzniklá kniha K. Zavadové *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov, ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI.–XVIII. storočí*, Bratislava 1974

Rabí, Rakovník, Sedlčany, Slaný, Smečno, Strakonice, Švihov, Tábor a Žatec]. Tyto veduty jsou jedinečným dokladem o goticko-renesanční podobě našich měst vytvořených během jeho cest po českých zemích; vynikají kreslířskou jistotou, precizností zpracování, výtvarným citem, smyslem pro kompozici a mimořádnou přesností/sdělností, představují tak zdroj nesporně cenných informací pro historiky umění, architektky a památkáře. Část z těchto kreseb v počtu patnácti sám převedl do dřevorezů, jež se staly obrazovým doprovodem v knize B. Paprockého *Diadochos id est Succesio jinák Poslaupnost...*, Praha 1602 [Bechyně, Beroun, Hradec Králové, Chrudim, Kouřim, Litoměřice, Mladá Boleslav, Plzeň, Praha 2×, Prachatice, Rakovník, Sedlčany, Slaný a Žatec], přičemž jediné dodatečně přidané Budyně nad Ohří představuje pohled na město z ptáčích perspektivy, zatímco všechna ostatní zobrazení jsou bočními pohledy [a Litoměřice z nadhledu]. Tyto dřevorezy jsou logicky provedeny oproti předlohám v nutném zjednodušení a proto nemají tolik dokumentární charakter jako perokresby.

V r. 1572 sestavil a začal vydávat v Kolíně n. R. Georg Braun s využitím kreseb Jorise=Georga Hoefnagela, po jeho smrti pak syna Jakoba Hoefnagela [činný též jako rytec], a rytce Franse Hogenberga, monumentální dílo, atlas měst Evropy a světa zvaný *Civitates orbis terrarum* [vyšel v šesti svazcích ve 45 vydáních a reedicích až do r. 1617 s celkem více než pěti sty pohledy ručně kolorovaných rytin evropských měst na 224 dvoustranách]. V prvním svazku r. 1572 byla obsažena naše města Praha [M. Peterle 1562] a Cheb [rytec F. Hogenberg podle monogramisty I.K. 1548–1550], v pátém svazku r. 1598 Praha s pohledem z Letné a na Hradčany od jihu podle předloh z let 1590–1591 od Georga Hoefnagela, a v šestém svazku v r. 1617 pak navíc Brno, Čáslav, Chomutov, Louny, Polná, Slaný a Znojmo opět podle Georga Hoefnagela.

V roce 1619 vydaná **mapa Čech** od Pavla Aretina z Ehrenfeldu obsahuje šest vedut coby parerg: Čáslav, Cheb, Chomutov, Louny, Praha a Slaný, které byly znovu převzaty od Hoefnagela, stejně jako na mapě autorů Speed-Humble z roku 1626 s vedutami měst Čáslav, Chomutov, Louny, Polná, Praha a Slaný, podobně na mapě Sadeler-Kaerius z roku 1630, která obsahovala pohledy měst Čáslav, Cheb, Chomutov, Louny, Praha a Slaný.

V letech 1623–1626 nakreslil J. A. Komenský **mapu Moravy**, vyryl ji Abraham Goos, poté vyšla v Amsterdamu ve čtyřech vydáních: 1627, před 1631, 1633 a 1644; obsahovala jako parergy veduty čtyř měst [Brno, Olomouc, Znojmo a Polná – ta zřejmě jako naschvál radním mnohem významnější Jihlavy], které byly převzaty od Hoefnagela a leptal je Claes Janszoon Visscher.

Na vydavatelskou činnost G. Brauna navázali vydavatel a rytec Eberhard Kieser a autor Daniel Meisner v letech

1623–1632 ve Frankfurtu n. M. v 16 svazcích díla *Thesaurus philopoliticus*, kde mezi 830 pohledy převážně německých měst přibyla ještě zobrazení Plzně a Tábora. Na pohledy v této knize rytec přidával čtyřverší a figurální stafáž. V roce 1637 byl název díla při nových vydáních pozměněn na *Sciagraphia cosmica* [obsaženy pohledy měst Brno, Čáslav, Cheb, Chomutov, Louny, Plzeň, Polná, Praha, Slaný, Tábor, Uničov a Znojmo].

Rytec a vydavatel Matthäus Merian st. a autor Martin Zeiller ve velkodíle *Theatrum Europaeum* [vyšlo ve 21 svazcích v šesti vydáních v letech 1633–1738], v němž postupně zachytili na celkem 680 pohledech a plánech měst válečné události v Evropě v průběhu století, použili původní štočky Brauna a Hogenberga, k nimž rytci doplnili u měst ležení obléhajících vojsk. Z našich sídel jsou zde znázorněny Brno, Čáslav, Hradec Králové, Cheb, Chomutov, Jihlava, Kolín, Litoměřice, Louny, Olomouc, Plzeň, Poděbrady, Polná, Praha, Přísečnice, Slaný, Tábor a Uničov, celkem na dvě desítky zobrazení, přičemž některá města jsou obsažena vícekrát.

V rámci edice *Topographia* z let 1642–1688 [sestávala z celkem 31 svazků zachycujících jednotlivé země, obsahovala celkem 92 map a 2142 vedut, jednotlivá vydání měla odlišný ilustrační doprovod], zpracovali a vydali též autoři Matthäus Merian st. a Martin Zeiller jako 11. svazek dílo *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesie*, Frankfurt a. M. 1650, pak ještě v letech 1660, 1680 a po r. 1700, o třech částech podle historických zemí, skládá se z celkem tří map těchto zemí a 34 až 38 zobrazení [počty se totiž v jednotlivých vydáních lišily],⁴ z toho 12 plánů. Obsažena jsou z Čech města: plány Cheb, Hradec Králové, Kolín, Litoměřice, Ostrov n. O., Plzeň, Praha, Tábor a později České Budějovice a Locket, pohledy Čáslav, Chomutov, Karlovy Vary, Louny, Polná, Praha 2×, Slaný a později Poděbrady; z Moravy plány Brno, Jihlava, Olomouc, Uničov a pohled Znojmo; ve slezském svazku jsou obsažena pouze města dnes náležející Polsku. V díle M. Meriana st. pak pokračovali jeho synové Matthäus ml. a Caspar, těžili z něho další vydavatelé, např. Gabriel Bodenehr, rytec a nakladatel v Augsburgu, a náš domácí Mauritius Vogt.

V r. 1666 vydal **Jakob von Sandrart** v Norimberku mapu Čech, která po stranách obsahovala 13 + 13 drobných vedut jako parerg, jejichž autor není znám⁵ [na západní straně mapy umístěn Beroun, Cheb, Chomutov, Karlovy Vary, Litoměřice, Louny, Ostrov n. O., Plzeň, Prachatice, Rakovník, Slaný, Žatec a hrad Křivoklát, na východní straně Bechyně, Čáslav, Hradec Králové, Chrudim, Kolín, Kouřim, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Polná, Praha, Sedlčany, Tábor a hrad Kunětické].

4 Kromě měst – mezi nimiž bylo tehdy též České koruně patřící Kladsko – zde také našly místo pohledy na zámky Brandýs n. L. a Chlumec n. C.

5 Tvzení, že to měl být snad Václav Hollar, nemá oporu v možnostech rytce a ve způsobu provedení, totiž v nevelké kvalitě.

Soubor Christopa Riegela představuje jedno z vydání atlasu vedut evropských měst z r. 1687, které využívá mj. pohledy od Meriana 1650 a z mapy Sandrarta 1666, např. Chrudim a Litoměřice.

Z doby kolem r. 1688 pochází soubor nejméně šesti mědirytinových vedut moravských měst (Kroměříž, Litovel, Mikulov, Uničov, Velké Meziříčí a Vyškov) od neznámého autora, které zřejmě původně tvořily ilustrace zatím neurčené knihy a jsou dnes povětšinou součástí **Cerroniho sbírky** v MZA Brno.

Rokem 1691 je datován soubor 33 mědirytin **Kroměříže** od **Justuse van den Nypoorta** podle kreseb Georga Matthäuse Vischera.

Nepochybně z vojenských důvodů vzniklo v letech 1705 až 1720 téměř sto jednoduchých (kolorovaných) perokreseb půdorysných plánů především hradů a tvrzí s jejich opevněním, přičemž pro Moravu je ve více než třech desítkách případů zachycen rozvrh celého města. Dnes jsou uloženy ve dvou souborech, ve Staatsarchiv Nürnberg a Württembergische Landesbibliothek Stuttgart.

Mnich Mauritius Vogt sestavil a Johann Zieger vydal ve Frankfurtu n. M. a Lipsku v roce 1712 dílo *Das jetztlebende Königreich Böhmen*, které obsahuje kromě mapy Čech 43 mědirytinových pohledů a plánů českých měst, hradů a klášterů (11 z nich převzal z Merianovy *Topographie BMS*). Zobrazena jsou města Čáslav, Česká Lípa, České Budějovice, plán, Hradec Králové, Cheb, Chomutov, Chrudim, Karlovy Vary, Klatovy, Kolín, Litoměřice, Lohotky, Louny, Lysá n. L., panství, Ostrov n. O., Praha, Rabštejn n. S., Roudnice n. L., Rožmberk n. V., Slaný, Strakonice, Tábor a Vimperk.

V tu chvíli se ovšem na scéně objevuje slezský rodák **Friedrich Bernhard Werner** jako vůbec nejplodnější autor vedut evropských měst. V našich zemích zanechal rovněž velmi výraznou stopu. Jeho skicář pohledů na města z raných cest z let 1709–1715 (tzv. *Linecký skicář*) obsahuje – tehdy ještě neumělé – kresby 15 měst na Moravě a ve Slezsku (v části, která nám po slezských válkách zůstala) a 76 měst v Čechách. Pozdější tzv. *Fasserleho skicář* obsahuje 244 pohledů pouze z území Čech. V letech 1732–1748 dodal – především rytci a vydavateli Martinu Engelbrechtovi do Augsburgu – kresebné podklady k souborům mědirytin velkých evropských měst (Brno, Cheb, Karlovy Vary, Olomouc, Praha a Tábor), dále pro samostatná alba měst – Brno po r. 1737, Olomouc po r. 1737, Kroměříž (ve stejné době, ale album nerealizováno) a tři svazky Prahy před r. 1739.

V letech 1735–1752 zpracoval kresebné podklady pro dílo *Scenographia urbium Silesiae*, které sestává z 11 větších tabulí – z našich měst jsou představeny Andělská Hora, Bruntál, Fryštát, Javorník, Krnov, Opava, Osoblaha a Zlaté

Hory (oněch 11 tabulí vydali v r. 1762 v Nürnbergu opětovně v atlasu měst dědici J. B. Homanna). Výsledkem dvou redakcí (tj. překreslení) pozdějšího cestovního skicáře v letech 1744–1768 je pět svazků pohledů na města zvaných *Topografie Slezska I–V*; ve svazku III nejspíše z let 1762–1768 jsou obsaženy lokality naší části Slezska, celkem pro 17 měst.

Na sklonku života F. B. Werner v r. 1752 a následujících letech znovu překreslil pohledy z cest po Čechách a Moravě provedené od r. 1709 – výsledkem byly lavírované perokresby dnes dochované po zničení na sklonku 2. světové války pouze ve fotokopiích pod názvem *Topografie Čech a Moravy* (též *Vratislavský náčrtník*) – obsahuje na 107 listech 276 kreseb českých a moravských měst, hradů, zámků a klášterů. Zachovaly se samostatně rovněž některé jeho podkladové kresby (Hradec Králové, Kutná Hora, Litoměřice, Opava, Roudnice n. L., Tábor), naopak on převzal ke své tvorbě některé cizí starší pohledy (např. Kroměříž od Nypoorta, Louny a Slaný od Hoefnagela).

Dohromady nakreslil F. B. Werner v letech 1711–1752 přes 700 zobrazení (včetně městských plánů a pohledů budov) ve 344 místech Čech a Moravy. Vzhledem ke skutečnosti, že Werner později pohledy překresloval „od stolu“ ze starých skicářů, tak jsou tyto kresby mnohdy zatíženy nepřesnostmi, chybami a omyly v odchýlení od reality, když navíc zachycoval stav až půl století starý. Přesto zůstávají Wernerovy kresby důležitým pramenem v ikonografii našich měst v 1. pol. 18. století.

Mezi zvláštnosti patří soubor pěti schematických akvarelových půdorysných plánů několika měst vzniklý při **vizitaci řeky Moravy** v r. 1719 od plukovníka Norberta Václava Lincka (Hodonín, Napajedla, Strážnice, Uherský Ostroh a Veselí n. M.).

Z let 1719–1721 pochází soubor perokreseb a pak mědirytin měst významného umělce **Johanna Adama Delsenbacha**, které vyhotovil pro rodinu Lichtenštejnů na Moravě a ve Slezsku (Branná, Krnov, Moravská Třebová, Opava a Uherský Ostroh).

V podstatě jako „vedlejší produkt“ rozsáhlé úřední akce separace a translokace židovského obyvatelstva Čech a Moravy v letech 1727–1728 nám zůstal soubor **200 separačních plánů**; jsou kolísavé úrovně a vypovídací schopnosti, většina z nich zachycuje jen menší vymezené území, ale alespoň patnáct z nich je velmi kvalitních a názorných (např. Bečov n. T., Boskovice, Jemnice, Jirkov, Kojetín, Libochovice, Loštice, Miroslav, Osoblaha, Panenský Týnec, Police u Jemnice, Přerov, Šafov, Třešť, Údlice).

Zhruba ve stejné době 1727–30 vznikl jiný soubor čtyř desítek pohledů a plánů moravských měst, které si

objednal – spolu s texty – **Dismas Josef Ignaz Hoffer** u městských rad jako podklad pro svoje chystané historické dílo o dějinách Moravy. Dosáhly většinou vysoké kvality a jsou tak dodnes mimořádně ceněným ikonografickým dílem.

Méně výrazný soubor představují jednoduché kresby-skici důstojníka Charlese le Roy z vojenského tažení v letech 1742–1749 za slezských válek, dnes uložené v Kriegsar-
chiv Wien [Jeseník, Slavkov u Brna, Staré Město p. S., Vyškov ad.].

Jinými méně frekventovanými pohledy zůstaly parergy na mapě diecéze Hradec Králové z r. 1790, které nakreslil **Jan Venuto** a vyryl Kilian Ponheimer – jde o města Hradec Králové, Chrudim, Kutná Hora a Nový Bydžov. Ovšem samotný Jan Venuto zanechal v historii zobrazení našich měst velmi podstatnou stopu: mimořádně zdařilým počinem se stal jeho soubor čtyř set kolorovaných perokreseb míst v Čechách z let 1788–1825 podle vlastní nebo cizí předlohy, z čehož menší polovinu tvoří celkové pohledy měst, dnes povětšinou uložené ve sbírkách Österreichische Nationalbibliothek Wien.

Kromě těchto jmenovaných souborů však v průběhu 17. a 18. století vznikla celá řada – mnohdy velmi povedených – **individuálních zachycení** podoby našich měst: jsou to např. četné votivní náboženské obrazy v kostelích, které mají na pozadí pohled na příslušné město, nebo veduty či půdorysy na plánech panství (např. Polná, Třeboň, Úsov), olejomalby sídel coby zakázky pro šlechtické majitele (např. malíř Heinrich de Veerle – Netolice, Prachatice, Vimperk). Ale též překvapivě výtvarně zdařilé projevy amatérů (např. farář M. L. E. Schmidt s pohledem Rýmařova z r. 1693).

Podle generálního cechovního patentu z r. 1731 bylo nařízeno cechům vydávat **výuční a tovaryšské listy** psané na tištěných formulářích, v záhlaví těchto listin pak bývalo vyobrazení města, v němž byla písemnost vystavena – zachovaly se nám stovky variant těchto grafických listů. Pro cechovní/výuční listy se veduta stala dominantním ilustračním prvkem.

V období klasicismu a empiru kolem r. 1800 charakterizuje veduty věcnost, střídmost a snaha o přesnost; využity jsou v tehdy oblíbených albech, edicích pohledů a topografických sbornících, jež zachycovaly tuzemská a cizokrajná města, zámky a krajiny. V období biederma-
ieru ve 2. čtvrtině 19. století nastal příklon k romantismu, k umístění žánrových scén tehdejší měšťanské společnosti.

Od počátku 19. století se v důsledku průmyslové revoluce začal obraz našich měst – do té doby jen málo proměnlivý – rychle měnit. Výtvarné zachycení podoby sídel tehdy sice početně rostlo, ale svou kvalitou upadalo. Z mnoha tehdejších tvůrců jich několik stojí za připomenutí. Adolph Kunike vydal v letech 1833–1835 ve Vídni soubor téměř 200 pohledů – barevných litografií hradů, zámků, ale i zčásti měst rakouské monarchie, z toho 107 záběrů z Moravy a Slezska. Samouk Franz Richter vyhotovil technikou akvarelu v 1. pol. 19. století přes dvě stě pohledů moravských lokalit. Kreslíř Franz Kaliwoda a rytec August Haun vydali v Olomouci v letech 1857–1860 album 45 záběrů z Moravy a Slezska, zčásti opět měst, technikou barevné litografie. Podobně v Čechách zanechali v té době výraznou stopu kreslíři a malíři Vincenc Morstadt, Karel Postl, Georg Döbler, Carl Würbs a Josef Šembera.

Album 365 vybraných historických zobrazení měst

Bečov nad Teplou 1727, kavalírský plán separace žid. osídlení od SSV, od vstupu do zámku, Jan Kryštof Meyer, kolor. perokresba, leg. 23 zn., NA Praha, fond SMP, i. č. 1133, s. F/XI/30

Bečov nad Teplou pol. 19. st., pohled z nadhledu od Z, z tzv. Vyhličky, J. Schäfler, kr. a rytec, bar. litografie, 13 × 8,5, Muzeum Karlovy Vary, i. č. Ug 1088

Bechyně 1602, pohled od V přes řeku Lužnici (znak města),
J. Willenberg, dřevorez, 14,5 × 8,5,
kniha Diadochos, volné dílo

Benátky nad Jizerou po 1752, pohled od JJV přes Jizeru,
F. B. Werner, lavír. perokresba, leg. 7 zn.,
soubor TopČM, f. 23, NPÚ Praha, s. N026135A

Benešov 1810, pohled z nadhledu od ZJZ,
 J. Venuto, kolor. perokresba, 30,5 × 21,
 ÖNB Wien, i. č. Z208017306

Beroun 1602, pohled z nadhledu od SV (BERAVN),
 J. Willenberg, perokresba, 52,5 × 18,
 knihovna KKPS Praha, s. DT 130

Beroun k.1820, pohled z nadhledu od SV (znaky měst Berouna a Prahy), cech.list,
 anonym, mědiryt, 54 × 28,
 SOKA Tábor, fond Cech řezníků Tábor B 20, i. č. 9

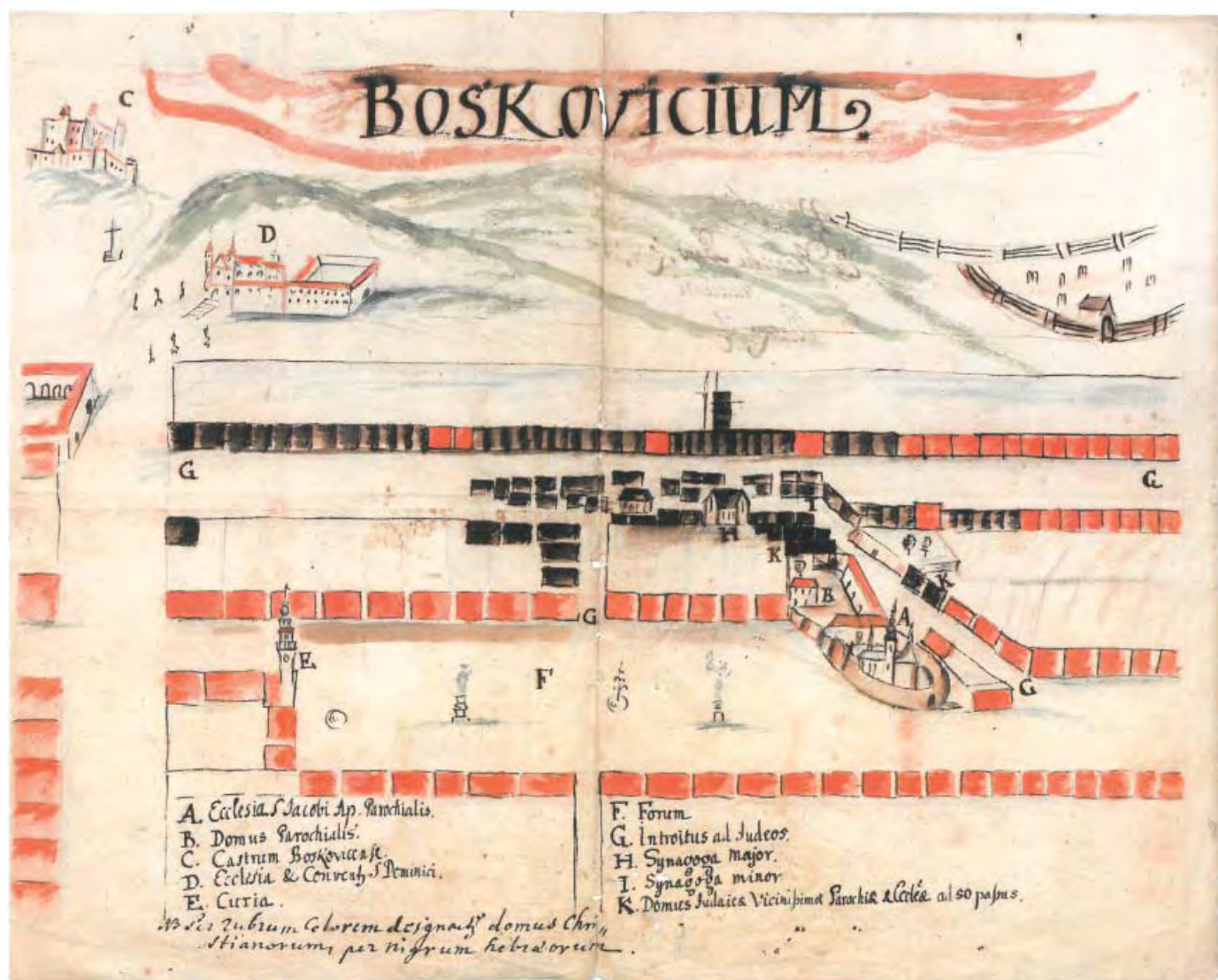
Bílina 1843, pohled od SZ,
 Wenzel Pobuda, mědiryt, 10 × 7,5,
 knižní ilustrace, volné dílo, archiv autora

Bílovec před 1808, pohled od JZ (znaky rakouské monarchie a Bílovce), cech. list,
 anonym, mědiryt, 35,5 × 16,5,
 SOKA Liberec, fond Cech soukeníků Liberec, i. č. 58, kart. 9

Bohumín 1762–1768, pohled od Z (na Starý Bohumín , ODERBERG in prospect),
 F. B. Werner, kolor. kresba, 17 × 8,5,
 soubor TopSl, volné dílo, archiv autora

Boskovice 1727, pohledový plán separace žid. osídlení od SSV (BOSKOVICIUM), anonym, perokresba/akvarel, 41,5 × 32,5, leg. 10 zn., MZA Brno, D 22 SMP, i. č. 1170, s. 1316

Boskovice 1839, pohled od SSV, Emanuel Stöckler kr., rytec James Sands, oceloryt, 15 × 9,5, knižní ilustrace, volné dílo, archiv autora

Brandýs nad Labem po 1752, pohled od SSV,
 F.B.Werner, lavír. perokresba,
 soubor TopCM, f.40, NPU Praha, s.N026153B

Branná (Kolštejn) 1817, pohled od JZ, parerga na mapě panství,
 F.V.Horký, kolor. mědiryt, asi 20 × 15,
 MZK Brno, s.STMpa-1208.966